

Antano Maceinos ugdytinio veiklumo koncepcijos interpretacija asmenybės savikūros požiūriu

Ona Tijūnėlienė

Profesorė socialinių mokslų (edukologijos)
habilituota daktarė
Klaipėdos universiteto
Edukologijos katedra
S. Nėries g. 5, LT-92227 Klaipėda
Tel (8 64) 39 86 26
El. paštas: onatij@one.lt

Vanda Kavaliauskienė

Docentė socialinių mokslų (edukologijos)
daktarė
Klaipėdos universiteto
socialinio darbo katedra
H. Manto g. 84. LT-92294 Klaipėda
Tel. (8 64) 39 85 63
El paštas: Vanda.Kavaliauskiene@ku.lt

Straipsnyje rašoma apie lietuvių pedagogikos klasiko Antano Maceinos pateiktos ugdytojo ir ugdytinio veiklumo ugdymo procese koncepcijos esmę. Atskleidžiama ugdytinio veiklumo samprata, filosofiniai jos pamatai. Straipsnyje skiriama vietos ugdytinio veiklumo raiškos ugdymo procese interpretacijai, veiklumo raiškos įvairiuose amžiaus tarpsniuose ypatumams.

Pagrindiniai žodžiai: ugdytinis, ugdytojas, veikdinimas, veikimas, veiklumas, pedagoginė sąveika.

Įvadas

Žmogui šiandien tenka gyventi besikeičiančioje, sudėtingoje socialinėje ir kultūrinėje tikrovėje. Europoje vyraujančios humanistinės nuostatos stiprina įsitikinimą, kad kiekvienas asmuo, žengiantis savo asmenybės kūrimo, tobulinimo keliu, gali pasiekti pažangą. Tam reikia išjudinti dvasią ir kūną – t. y. tapti veikliam.

Žmogaus veiklumo idėja – klasikinė idėja, ypač pabrėžta J. A. Komenskio (1986). Jo reikalavimai atsisakyti gatavų tiesų kalimo, dogmatizmo ir formalizmo mokant vaikus iš esmės buvo bandymas griauti scholastinės mo-

kyklos pagrindus ir aktualinti žmogaus prigimtyje glūdintį veiklumo poreikį.

Panašias mintis kėlė prancūzų švietėjas filosofas Ž. Ž. Ruso, kvietęs paisyti vaiko prigimties ir interesų. Ugdymas, pasak švietėjo, turi atitikti natūralią vaiko raidą, neslopinti aktyvumo. Vaikas turi būti laisvas, mokytis iš gamtos ir plėtoti įgimtą aktyvumą. Pedagogo pareiga, pasak švietėjo, „tik nukreipti ugdytinį, bet daryti taip, kad šis to nejaustų“ (Pycco, 1981, p. 116).

Šių idėjų raiška matyti XX a. pradžios Vakarų Europos „naujojo auklėjimo“ teoretikų darbuose ir ugdymo praktikoje. Čia ugdymo idealas – laisvas vaiko interesų reiškimasis ir

plėtojimas, vaiko interesų paisymas, pagarbūs santykiai su juo (Herget, 1923).

Žmogaus veiklumo idėja Lietuvoje buvo keliama dar 1906 m. A. Wernic knygoje „Vaičių auklėjimas“. Nurodoma, kad veiklumas – įvairaus amžiaus žmogaus poreikis: ir suaugęs, nieko neveikdamas, esti sustingęs, liūdnas, ir vaikas negali ramiai gyventi be jo amžių atitinkančios veiklos. Drauge veiklumas aiškinamas kaip žmogaus džiaugsmo, pasitenkinimo sąlyga, o džiaugsmas, gera nuotaika – kaip žmogaus sveikatos pagrindas.

Po ilgametės Lietuvos okupacijos (1795–1918) žmogaus veiklumo idėja buvo ryškinaama nuosekliau. J. Vabalas-Gudaitis (1929) sukūrė pedagoginės sąveikos teoriją, psichologiškai ir pedagogiškai grindžiančią abiejų ugdymo dalyvių aktyvumą.

Konceptualiai filosofiniu aspektu veiklumo problemą svarstė S. Šalkauskis. Kiekvieno individo veiklumą ir tobulinimąsi jis laikė žmogiškosios pažangos pradžia. Reikšminga S. Šalkauskio (1938) išvada: norint pagerinti veikimą, reikia tobulinti patį veikėją. Dabartinėje pedagogikoje pripažįstama, kad žmogaus veiklumas grindžia kelią į asmenybės pilnatvę, neabejojama, kad pilnutine asmenybe gali tapti tik veiklus žmogus (Jovaiša, 2003; Aramavičiūtė, 1999; Gedvilienė, 2007; Zuzevičiūtė, 2007; Tijūnėlienė, 2001; Stulpinas, 2005 ir kt.).

Kita vertus, nors Lietuvos edukologai yra atkreipę dėmesį į fiziologinius, psichologinius, filosofinius, pedagoginius veiklumo aspektus, prigimtinis asmenybės aktyvumas ir veiklumas ugdymo praktikoje dėl įvairių priežasčių neretai prislopsta. Šiuo klausimu pasigendama ir sistemingesnių mokslinių tyrinėjimų. Todėl šiandien tikslinga iširti, susisteminti ir pasisavinti visa, kas geriausia yra sukaupta ugdy-

mo moksle ir, panaudojant tą patirtį siekti pažangos. Todėl verta sugrįžti prie pedagogikos klasiko A. Maceinos, kurio sukurta ugdytinio veiklumo koncepcija nėra išsamiai tyrinėta. Tai leidžia suformuluoti **mokslinę problemą**: kad A. Maceinos ugdytinio veiklumo koncepcija būtų diegiama į ugdymo praktiką, o mokslininkai prisidėtų prie jos plėtojimo, reikia atskleisti jos conceptualumą, vertingumą, ugdytojo ir ugdytinio veiklumo santykį ir vaidmenį asmenybės savikūroje.

Tyrimo objektas – ugdytinio veiklumas kaip jo asmenybės savikūros veiksnys A. Maceinos ugdytinio veiklumo koncepcijoje.

Tikslas – atskleisti A. Maceinos sukurto ugdytinio veiklumo teorijos conceptualumą, vertingumą ir tikslingai bei kryptingai asmenybės savikūrai teikiamas galimybes.

Uždaviniai:

1. Atskleisti A. Maceinos sukurto ugdytinio veiklumo koncepcijos esmę.
2. Aptarti veiklumo raiškos filosofinius pamatus ryškinant ugdytinio veiklumo ir savikūros ryšį.

Metodai – istorinis, naratyvinis, analizės, sintezės.

Tyrimas grindžiamas:

1. *Egzistencijos filosofijos* nuostatomis dėl žmogaus:
 - žmogus yra laisvas ir *atsakingas* rinkdamasis konkrečią būtį, kurdamas savo pasaulį ir save;
 - egzistencija žmogui yra užduota: ji yra uždavinys. Ji reikalauja sąmoningo žmogaus aktyvumo. Žmogaus egzistencija yra sąmoningas ir veiksmingai įprasminamas buvimas (Maceina, 1997).
2. Atskleidžiant ryšį tarp *ugdytinio veiklumo ir jo asmenybės savikūros*, kaip kuriamojo darbo, remiamasi:

- C. R. Rogerso (2005) *kūrybos motyvacijos* samprata, teigiančia, kad žmogui yra būdingas *siekis išreikšti save, atskleisti savo galimybes*. Tai kryptinga tendencija plėtotis, tęstis, vystytis, bręsti, siekimas atskleisti ir sužadinti visus savo įgymius ir savasties gebėjimus;
- C. R. Rogerso (2005, p. 315–316) *vidinėmis konstruktyvaus kūrybiškumo sąlygomis*, artimomis A. Maceinos išskirtiems receptyvumo bruožams:

Atvirumas patirčiai: ekstensyvumas (individas yra atviras visai savo patirčiai, tolerantiškas neapibrėžtumui, geba priimti priešingą informaciją, įsisąmoninti visą savo jutimų ir vaizdinių įvairovę).

Vidinis vertinimų šaltinis (tai svarbi kūrybos sąlyga, nes vertinimai slypi pačiame asmenyje, jo reakcijoje į kūrinių ir į tai, kaip jis vertinamas).

Gebėjimas žaisti elementais ir idėjomis. (Tai gebėjimas atlikti įvairias transformacijas, susijusias su įvairiais elementais ir idėjomis.)

3. L. Jovaišos idėjomis: *apie dorą – realizuotą dorovę – dorą elgesį*. „Dorovė – neaktualizuota gamtinių, antgamtinių ir sutartinių normų visuma žmonių sąmonėje, o dora – gyvenimas dorovės vertybėmis“ (Jovaiša, 2003, p. 88–89).

4. *Žmogus – aktyvi būtybė*, iš prigimties turinti dvasinių ir fizinių galių pradmenis. Tačiau jo prigimčiai atsiskleisti būtina kitų pagalba, tikslingas ugdymas, rengimas savarankiškai veiklai – pasirengęs jai auklėjasi ir tobulėja pats (Jovaiša, 2003).

Ugdytinio veiklumo koncepcijos esmė

Visais laikais pedagogikoje nustatant ugdymo tikslus orientuojamasi į asmenybę. A. Maceina labai svarbiu pedagogikos tikslu laiko ug-

dytinio veiklumo ugdymą. Veiklumą autorius sieja su asmenybės savikūra, „įimančia“ žmogui būdingą ontologinį (dvasinį) pradą. Autorius pripažįsta, kad pedagogika be šio asmenybės lygmens, paneigianti ugdytinio dalyvavimą „savęs apipavidalinime“, gali būti bevaisė, netgi pavojinga (Maceina, 2002, p. 478).

Įvairių pedagoginių teorijų atstovai ugdytinio veiklumą ir dalyvavimą savikūroje aiškina nevienodai. Tai tam tikru lygiu atsispindi A. Maceinos pateiktuose tradicinės ir darbo mokyklos apibūdinimuose (žr. lentelę).

Siekdamas konceptualiai atskleisti veiklumo esmę, A. Maceina pateikia esminius abiejų mokyklų pranašumus ir trūkumus.

Tradicinė mokykla:

- pabrėžia ugdymą *kaip veikimą* iš ugdytojo pusės;
- pamiršta, kad ugdymas yra ir *vyksmas* ugdytinio prigimtyje, tam tikras procesas, kuriame ir ugdytinis turi dalyvauti.

Darbo mokykla:

- iškelia ugdymą *kaip vyksmą iš ugdytinio pusės*;
- paneigia ugdymą *kaip veikimą iš ugdytojo pusės* (Maceina, 2002, p. 480).

Autorius pažymi, kad tikros ir visybiškos ugdytojo ir ugdytinio sampratos nėra nei tradicinėje, nei darbo mokykloje, nors kaip tik ši sąvoka atskleidžia pačią ugdymo esmę: „Ugdytinio prigimtis nėra tarsi vaško gabalas, kuris prisiima bet kokį antspaudą. Bet ji nėra nė tokia, kad savaime skleistųsi ir savą lytį išryškintų ir išstobulintų *pati viena*“ (ten pat). Ugdytojas ir ugdytinis šiose mokyklose yra atsiskyrę. „Tradicinė mokykla yra *Pädagogik vom Erzieher aus*. Darbo mokykla yra *Pädagogik vom Kinde aus*.“ Autoriaus nuomone, „tikrai vaisinga ir pilnutinė pedagoginė teorija gali būti pagrįsta ne ugdytoju ir ne ugdytiniu, bet pačia ugdomojo veikimo prigimtimi, kurioje ugdyti-

Mokyktos	Veiklumo supratimas	Ugdymo principas	Metodai	Mokytojo ir mokinio santykis	Ugdymo organizavimas
Tradicinė	Ramumas, klusnumas ir pasidavimas ugdytojo įtakai	Nesipriešinimas ugdytojui	<ul style="list-style-type: none"> • Tylinėiam vaikui dažnai ir iš lėto persikaityti. • Vaiko akys nukreiptos į knygą, ausys atviros mokytojui, lūpos ir liežuvis – tylūs 	<p><i>Mokytojas:</i> „Svarbiausia ir vienintelė ugdymo priemonė</p> <p><i>Ugdytinis:</i> „kaip marmuro gabalas skulptoriui“</p>	Sėdėti tiesiai, ramiai laikytis; stebėti; pakelti pirštą; tyliai klausyti; neveikti priimti
Darbo	Veiklumas yra išorinė, o aktyvumas vidinė asmenybės savybė	Vaikas turi veikti pats (visas ugdomasias darbas – vaiko genijaus buitinimas)	Vaikas turi būti saugomas, jam tik pagelbstima ir patariama	<p><i>Mokytojas:</i> ne vykdančioji, bet tik instrumentinė ugdymo priežastis. (Ne vykdamas nurodymus, bet pasireiškiantis kaip instrumentas paveikti, keisti, padėti iškilus, pasirodžius, esant kokioms nors aplinkybėms.) (Idealiu atveju mokytojo veiktumas virsta nuliu.)</p> <p><i>Ugdytinis:</i> kai nepajėgia ką nors atlikti pats, jam padeda mokytojas</p>	Kuo mažiau išakinėti; kuo mažiau daryti; viską leisti daryti pačiam ugdytinui

nis ir ugdytojas harmoningai susiderina. Tikra pedagoginė teorija yra „Pädagogik vom erzieherischen Akt aus“ (ten pat, p. 480–481). Toks ugdomasis veikimas įpareigoja ir ugdytoją, ir ugdytinį būti veiklų.

Dabartinėje psichologijoje veiklumas yra apibūdinamas antinomijomis *aktyvus – pasyvus, tikslingas – betikslis, vedantis – vedamas* (Benesch, 2001, p. 191). A. Maceina veiklumo sampratą aiškina aktyvumo – pasyvumo antinomija. Autorius teigia: „ugdytinio veiklumas yra tarsi vidurys tarp tikro aktyvumo ir tikro pasyvumo“ (Maceina, 2002, p. 481). A. Maceina pažymi, kad nesubrendusi prigimtis niekada nėra aktyvi tikrąja prasme; ji yra formuojama net ir tuomet, kai tarsi pati save kuria. Šiame savikūros procese esama nemažai aktyvumo. Aktyvumą veikia individo vidinės savybės, jo galios – fantazija, atmintis, protas, valia, kurie kaip tobuli instrumentai yra panaudojami žmogaus savikūrai ir išoriniams poveikiams transformuoti. Ugdytinis kartu veikia ir yra veikiamas. Tokia veiksmo ir kęsmo sintezė – aktyvumo ir pasyvumo junginys – vadinama *receptyvumu*. Ugdytinis A. Maceinos koncepcijoje nėra nei aktyvus, nei pasyvus: jis yra receptyvus. Receptyvume aktyvumas ir pasyvumas yra tam tikroje harmonijoje, kuri neleidžia receptyviai būtybei nei tikrą prasmę veikti, nei būti pasyviai. „*Receptyvus nusiteikimas yra daugiau negu kęsmas (passio), bet mažiau negu tikras veiksmas (actio)*“ (ten pat, p. 481). A. Maceina išskiria du receptyvumo bruožus:

- *Gyvas prigimties pasirengimas prisiūmti poveikį*

(kai ugdytinis „atidaro“ savo sielą, atsiskleidžia išorės veiksmui – ugdytojui – ir prisiima asmeninius jo pradus. (Anot L. Jovaišos, pedagoginio proceso pradai glūdi ugdytojo ir ug-

dytinio sąveikoje. Tos sąveikos pradus – abipusis patrauklumas, kurį lemia individualios sąveikaujančių asmenų savybės. Kai stinga patrauklumo, sąveika būna silpna arba jos visai nebūna – Jovaiša, 2007, p. 227). Jeigu auklėtinis neatsiskleidžia, ugdytojas yra bejėgis. Dėl to ugdytojui labai svarbu įgyti pasitikėjimą, meilę ir autoritetą. A. Maceina cituoja vokiečių filosofą, pedagogą E. Šprangerį (Spranger; 1882–1946), teigiantį, kad pagrindinė pedagogikos problema yra ugdytinio sugebėjimas ir nusiteikimas atverti savo vidų, nes ugdomumas – tai nusiteikimas atskleisti savo dvasią ugdytojo įtakoms (Maceina, 2002, p. 482).

Siejant veiklumą su asmenybės savikūra, šis receptyvumo bruožas atitinka C. R. Rogerso pateiktą pirmąją vidinio konstruktyvaus kūrybiškumo sąlygą – atvirumą patirčiai: ekstenzyvumą. Filosofas nurodo, kad kai asmuo atsiskleidžia, yra atviras visiems savo patyrimo aspektams, geba išsąmoninti visą savo jutimų ir vaizdinių įvairovę, tada jo sąveikos su aplinka kūriniai yra konstruktyvūs ir jam pačiam, ir kitiems (Rogers, 2005). Atsižvelgiant į tai ir laikant asmens savikūrą kūrybiniu darbu, A. Maceinos receptyvumo bruožą „*Ugdytinio prigimties atsiskleidimas, yra pirmoji veiklumo apraiška ir pirmoji ugdymo vaisingumo sąlyga*“ (Maceina, 2002, p. 482) būtų galima laikyti ir *pirmąją asmens savikūros sąlygą*.

- *Vidinis poveikio pertvarkymas ir jo perkėlimas į individo gyvenimą.*

Kai ugdytinis atsiskleidžia ugdytojui, pasitarasis netampa vieninteliu ugdytinio prigimties tvarkytoju. Ugdytojas veikia kartu su ugdytiniu. Tam būtina, kad ugdytojas taptų ugdytiniui autoritetu. Tos idėjos sklaida ryški ir A. Mickūno teiginyje, kad mokytis pradeda ma judant nuo autoriteto prie autonomijos – prie žinojimo, grindžiamo racionaliu ir laisvu

sprendimu apie dalykus. „Kiekvienas pradedą kartu su autoritetu, išmanančiu dalyką ir sugebančiu išnagrinėti visas vingrybes [...]“. Kiekvienas turi išaugti iš autoriteto priežiūros įvaldydamas įvairias žinojimo sritis ir jų tarpusavio sąsajas, kad galėtų pats spręsti racionaliai ir autonomiškai. Be viso šito asmuo negali atsakyti už savo sprendimus, nes pastarieji bus akli ir neracionalūs“ (Mickūnas, 2007, p. 81). Vykstant išorinių poveikių perdirbimui ir perkėlimui į savo gyvenimą, ugdytinis ugdomąsias įtakas skirsto, atrenka, vertina, perkuria ir kritikuoja. Kuo giliau skverbiasi ugdytojo įtaka, tuo aktyvesnė reakcija, kuri gali būti ir neigiama, ir kelianti susižavėjimą, pasiryžimą ir pan. A. Maceina pabrėžia, kad kuo giliau ugdytinis yra prakalbinamas, tuo karščiau atsako. Ugdymas vyksta tuomet, kai ugdytinis atskleidžia savo prigimtį ir prisiima ugdytojo įtakas, o kai jis jas pertvarko, perkuria, tuomet veikia pats.

Taigi A. Maceinos išskirtas antrasis receptyvumo bruožas apima ir vidinį poveikio pertvarkymą, ir jo perkėlimą į individo gyvenimą. Kūrybos proceso fone C. R. Rogersas išryškina *vidinį vertinimų lokusą (šaltinį) ir gebėjimą žaisti elementais ir idėjomis* (Rogers, 2005, p. 315) kaip atskiras ir svarbias konstruktyvaus kūrybiškumo sąlygas. Akivaizdu, kad aptariamas antrasis receptyvumo bruožas siejasi su šiomis sąlygomis.

Vidinis vertinimų lokusas laikomas pačia svarbiausia kūrybos sąlyga, nes ji yra vidinė. Anot C. R. Rogerso, tai nereiškia, kad asmuo nekreipia dėmesio į kitų vertinimus arba nenori žinoti, kokie jie. Vertinimas slypi jame pačiame, jo paties reakcijoje į kūrinių ir į tai, kaip jis vertinamas. Gebėjimas žaisti elementais ir idėjomis (pasak A. Maceinos, tai „poveikio perkėlimas į individo gyvenimą“) – tai kita kū-

rybiškumo sąlyga. Tai su atvirumu, lankstumu susijęs gebėjimas žaisti idėjomis, spalvomis, formomis, santykiais ir kt. ir atlikti įvairias transformacijas. Toks žaidimas, tyrinėjimas, kai teigia C. R. Rogersas, žadina intuityvą, leidžia kūrybiškai žvelgti į gyvenimą ir pamatyti jį naujai bei prasmingai.

Žiūrint į ugdytinio veiklumą kaip savikūros veiksnį, aptarti receptyvumo bruožai, kūrybos proceso sąlygos kelia ugdytojui reikalavimą: pirmutiniu ugdytojo veiksmu laikyti vaiką, nes nuo jo sutikimo ir vidinio veiklumo priklauso ugdytojo sėkmingumas. Šita prasme A. Maceina teigia, kad „... *ugdytinį galima laikyti ugdytojo veikėju, kuris kartu su ugdytoju dirba jiems abiem bendrą prigimties apipavidalinimo (savikūros) darbą*“ (ten pat, p. 483). A. Maceina teikia išvadą, kad „*Ugdytinio veiklumas yra ne kas kita kaip gyvas jo prigimties atsiskleidimas ugdytojo poveikiui ir veiklus prisiimtojo turinio perkūrimas*“ (ten pat, p. 483). Šios dvi funkcijos – *vidinis atsiskleidimas* ir *vidinis perkūrimas*, – autoriaus teigimu, išsemia ugdytinio veiklumo esmę.

Filosofiniai ugdytinio veiklumo raiškos pamatai

Priešingai negu kai kurie Vakarų Europos pedagogai, ugdytojo esmę aiškinę kaip suaugusiųjų poveikį ugdomajam, A. Maceina ugdytinį interpretavo ne tik kaip objektą, bet ir kaip subjektą. A. Maceinos teiginiai leidžia konstatuoti, kad jis ugdytiniui priskiria besiuugdantčiojo funkcijas. Pedagogo teigimu, ugdytinis nėra vien medžiaga, iš kurios kas nors padaroma. Ugdytinis yra asmuo, gyvas kūrinys. Jis *pats* kuo nors tampa. Autorius nepaneigia ir ugdytojo veiklumo – ugdytojo procese veiklūs abu – ugdytinis ir ugdytojas – nes jie abu yra asmenys.

Grįsdamas teiginį apie ugdytinio veiklumą, A. Maceina remiasi vokiečių pedagogu F. Paulsenu, kuris ugdytinio veiklumo idėją aktualina įrodinėdamas materializmu grindžiamos pedagogikos prieštaringumą. Šio prieštaringumo esmę sudaro tai, kad materialistinėje pedagogikoje ugdytinis interpretuojamas kaip veiklus. Šią sovietinio (bolševikinio) ugdymo teoretikų nuostatą lėmęs atsitiktinumas. Sovietinės pedagogikos teoretikai netyčia pasakė, kad norint ugdytiniui suteikti tam tikrą formą, to neįmanoma pasiekti jį veikiant mechanškai iš šalies – *reikia aktyvinti vidines galias*. Kaip ir F. Paulsenas, A. Maceina teigia, kad materializmu grindžiamo ugdymo kūrėjai, remdamiesi konceptualiais marksistinės filosofijos teiginiais, galėjo prieiti išvadą ir apie visišką ugdytinio pasyvumą, – t. y. interpretuoti ugdytinį kaip kokį daiktą ir rekomenduoti su juo elgtis kaip ir su bet kuria kita medžiaga. Autorius daro išvadą, jog pripažinti ugdytinio aktyvumą – reiškia pripažinti, kad savaime, natūraliai veržiasi žmogaus dvasia, nes ji yra lytis, t. y. aktyvumo pradai, – vadinasi, negali būti sustiprinta mechanškai. Šią mintį A. Maceina išplėtoja teigdamas, kad vitalinis ir dvasinis žmogaus pradai sustiprėja tik dėl veiklumo. Šio dėsnio raiškos pavyzdžių autorius suranda gamtoje: sodininkas teikia pagalbą vaismedžiams – atrenka geriausius sėklas, pratina daigus prie klimato, kryžmina žiedus ir t. t. Tačiau rūšies gerinimo esmė nėra išoriniai veiksmai. Priešingai, tas funkcijas atlieka *vidinė įtaka (Uridee-Planze)*. Žmogaus tobulėjimą esą galima gretinti su šiuo gamtos reiškiniu: visos eugenikos (gr. *eugenes* – geros kilmės; žmogaus genetikos sritis, tirianti, kaip genetikos principais galima gerinti žmogaus paveldimas savybes) (Tarptautinių žodžių žodynas, 2005, p. 221) priemonės padeda siekti

to tikslo ir veikia ne tiesiogiai, bet tik pažadindamos vitalinį kūno pradą ir veikdamos tam tikra kryptimi. Šis principas, A. Maceinos teigimu, ypač tinka žmogaus dvasiniam išsivystymui. Apie dvasią autorius išdėsto šiuos konceptualiuosius teiginius:

- dvasia, kaip lytis ir tobuliausia prigimtosios tikrovės lytis, yra visais atvejais aktyvumo pradai (net santykiuose su Dievu ar mistinėje ekstazėje);
- „dvasia formuoja visados net ir tada, kai yra formuojama“ (Maceina, 2002, p. 474);
- būdingiausias dvasios bruožas yra aktyvus jos dalyvavimas visose gyvenimo srityse;
- santykiuose su medžiaga dvasia yra vienintelis aktyvus pradai;
- santykiuose su Dievu ji veikia kaip *actus secundus* priešais *actum purum* ir todėl *primum*;
- kuo aukščiau žmogus žengia būties laiptais, tuo labiau tobulėja substancialiosios (substancialus – lot. *substantialis* – būdingas tam tikrai substancijai; tikras, esminis; substancija – *substantia* – būtis, esmė; *fil.* – savaiminė būtis, egzistuojanti savarankiškai ir nesanti jokio daikto atributas (savybių, santykių, būvių priešybė) (Tarptautinių žodžių žodynas, 2005, p. 711) lytis ir aktyviai dalyvauja apipavidalindamos save ir keisdamosi (Maceina, 2002, p. 474).

A. Maceina remiasi idealistine žmogaus esmės interpretacija ir teigia, kad žmogus yra tobuliausia šios žemės būtybė, galinti ne tik būti tobulinama, bet ir pati save tobulinti. Mokslininkas pirmiausia išskiria doros sritį. Būtent joje žmogus ir kuria save. Vėliau tai vyksta ug-

dymo procese „kaip parengiamojoje doros lytyje“ (Maceina, 2002, p. 474). Pedagogas teigia, kad dora dar nėra didžiausias visų galių išvystymas; dora – tik „asmens branduolio keitimas pagal pirmąsias dieviškąją idėją“ (p. 474). Tai esanti netobulos arba puolusios prigimties rekreacija, arba kūrimas pagal dieviškąją idėją. Doroje žmogus kuria pats save. A. Maceina pripažįsta, kad A. Wronskio (Henė-Wronsky; lenkų filosofas mistikas; 1776–1853) iškelta autokreacijos sąvoka yra teisinga – be dvasios pastangų niekas, nevaržydamas žmogaus laisvės, negali tobulinti jo prigimties. A. Maceina drauge pažymi, „kad Wronskis ir kiti humanistai klydo, teigdami, jog žmogus vienas, be kitų pagalbos, gali pasiekti savo tobulumą. Nesugebėdamas grumtis su silpnąja savo prigimtimi, neįveikdamas blogio, žmogus negali prilygti idealiniam savo pirmavaizdžiui. Ypač tai būdinga prometėjiškų nuostatų žmonėms (*prometėjiškas* – maištaujantis prieš dievą, prieš likimą, titaniškas, herojinis) (Tarpautinių žodžių žodynas, 2005, p. 606). Priešingai, turėdami tokias nuostatas, žmonės daug greičiau visiškai žlunga – „Visais amžiais ir visose tautose esąs išganymo ilgesys kaip tik ir yra šitos giliausios negalios apsireiškimas“. A. Maceina pažymi, kad, žmogui aktyviai nedalyvaujant, neateina net religinis išganymas – „*Fiat mihi secundum verbum tuum* yra amžinas dvasios paskyrimo dėsnis“, jis visiškai pasireiškia tik doroje (Maceina, 2002, p. 474).

A. Maceina teigia, kad šis dėsnis ugdant reiškiasi kitaip – čia ugdytinis nėra toks savarankiškas kaip doroje. Ugdytojo vaidmuo ugdant yra labai svarbus. Net tos pačios darbo mokyklos koncepcijoje, pasak autoriaus, jo vaidmuo yra daug didesnis negu apie tai mano jos kūrėjai. Galima sakyti, kad darbo mokykloje rezultatai grindžiami kaip tik gabiomis peda-

gogų asmenybėmis. Tik porevoliucinėje Rusijoje jos idėja buvo iškreipta (ten pat, p. 475).

Tačiau autorius pažymi, kad pripažįstant ugdytojo reikšmę nėra paneigiamas ugdytinio veiklumas; kaip būtų neteisinga teigti, kad ugdytojas yra pasyvus, taip visiškai klaidinga manyti, jog ugdytinį galima interpretuoti kaip medžiagą, iš kurios ugdytojas gali padaryti ką nori. „Ugdytinio išsivystymo dėsnis yra ne ugdytojo valia, bet tampančio asmens prigimtis“ (Maceina, 2002, p. 475) (išsk. aut. – O. T., V. K.).

Šios idėjos ištakų A. Maceina ieško Ž. Ž. Ruso kūryboje, ir, nepritardamas jo filosofijai, vis dėlto pripažįsta, kad prancūzų švietėjas buvo teisingas teigdamas, jog pati prigimtis nori, kad vaikas, prieš tapdamas žmogumi, pirmiausia turi būti vaikas. Taigi A. Maceina ypač vertina šią idėją: „*Didžiausias Rousseau nuopelnas ir yra tas, kad jis į ugdymą pažiūrėjo kaip į vyksmą objekto prigimtyje*“ (Maceina, 2002, p. 47). A. Maceina atkreipia dėmesį ir į tai, kad Ž. Ž. Ruso dar nesugebėjo išvelgti ugdytojo ir ugdytinio sąveikos, arba sintetinio momento, tačiau būtent Ž. Ž. Ruso pirmasis atkreipė dėmesį į ugdomąjį veikimą *jo objekto atžvilgiu*. Juk iki Ž. Ž. Ruso ugdymas buvo suprantamas kaip ugdytojo veikimas. Po Ž. Ž. Ruso į ugdymą jau buvo žiūrima kaip į vyksmą ugdytinio viduje. Taigi šio pedagogo įnašas į ugdymo sampratą yra labai didelis – jo idėja apie vyksmą ugdytinio viduje leido tirti sintetinį ugdomojo veikimo pobūdį, arba ugdymą, pasiekusį pilnatvę, kai abu poliai yra veiklūs: ir ugdytojas, ir ugdytinis.

A. Maceina kryptingai aktualina ir įrodinėja, kad ugdymo iš viršaus primesti negalima. Jis turi išaugti iš vidaus – kaip kūnas įgauna plastinę savo formą ne mechaniškai veikiamas išorinių veiksnių, o organiškai veikdamas; lygiai tą patį galima pasakyti ir apie dvasią:

„Tik išvidiniam principui veikiant, išauga ir organiška lytis, ir dvasinis išsiugdymas“, – cituoja A. Maceina vokiečių pedagogą F. Paulseną (Maceina, 2002, p. 475). A. Maceina teigiamai vertina išorinę įtaką ir jos veiksnius – ugdytoją, ugdomąsias gėrybes ir priemones, tačiau konstatuoja, kad esmingiausią vaidmenį atlieka prigimtis – ji kuria savo buvimo ir veikimo lytį (ten pat, p. 476).

A. Maceina, įrodinėdamas, kad žmogaus negalima formuoti mechaniškai, nustato dėsnį, kad juo tobulesnė būtybė, juo lengviau ją galima formuoti:

- akmuo gali būti tik tašomas; pagerinti jo rasę neįmanoma;
- augmuo daug sunkiau apipavidalinamas negu gyvūnas;
- tarp gyvūnų taip pat yra skirtumas – sraigė tiek nepasiduoda dresavimui, kiek paklūsta beždžionė.

Tačiau A. Maceina atkreipia dėmesį į tai, jog šioje būtybių gradacijoje *stiprėja jų veiklumas* – tašomas kirviu, akmuo išlieka visiškai pasyvus; augmens lytį galima keisti pusiau mechaniniu būdu – veikdyti keičiant sąlygas ir skiepijant; gyvulio rūšis gerėja lytinės atrankos ir priežiūros būdu. Be to, gyvulius galima dresuoti pavyzdžio įtaka, nes pamėgdžiojimas yra didžiausias jų veiklumas. Tačiau žmogui ugdyti netinka nė vienas minėtas būdas. Kita vertus, pasak A. Maceinos, eugenika ir dresūra vis dėlto turi prasmę. Tačiau jos visiškai neturėtų jokios prasmės, jeigu jomis bandytume pakeisti ugdymą – jos per mažai leidžia pasireikšti *dvasinės lyties veiklumui*. Jos taikytinos augmenijos ir gyvūnijos pasaulyje, tačiau, kalbant apie žmogaus ugdymą, jų nepakanka – *sensityvinė ir vegetatyvinė lytis yra daug mažiau veikli negu dvasinė, o žmogus yra dvasinės prigimties*. „Žmogaus dvasia nori turėti ne

tik gerą atramą savo veikimui, bet ji nori veikti *ir pati*. Ji nori skleisti ne tik tiek, kiek leidžia vitalinis josios pagrindas, bet tiek, kiek reikalauja amžina josios esmė“, – teigia A. Maceina (p. 476). Autorius pabrėžia, kad eugenika ir dresūra tik rengia pamatus dvasios veikimui, bet jos neveikdina, jos tik skleidina vitalinį žmogaus pradą, bet neskleidina pačios dvasios. Ontologinis žmogaus polinkis veržiasi veikti ir ieško dvasinio veikdymo, ugdymo, o vėliau – doros, nes tik doroje dvasia gali atskleisti visą savo aktyvumą. „*Ugdytinio veiklumas yra žadinamas ne psichinio jo judrumo, ne jaunos prigimties, kuri negali išverti neveikusi, kaip mano psichologinė pedagogika, bet tojo amžino autokreacijos dėsnio, kuris jau žymus augmenyse, kuris pasirodo gyvuliuose ir kuris visa savo galia pasireiškia žmoguje*.“ „Veiklumas pabunda vaiko aš suvokimu ir skleidžiasi vis labiau dvasiai įsigalint prigimtyje“, – daro išvadą pedagogas (ten pat, p. 476).

A. Maceina aptaria žmogaus veiklumo pobūdį įvairiais jo amžiaus tarpsniais. *Kūdikio veiklumą* prilygina gyvūnų veiklumui:

- kūdikis yra stebėtojas. Jis stengiasi sušiovkti jam nepažįstamame pasaulyje, o paskui spręsti, vertinti;
- kūdikio reakcijos yra labiau išorinės;
- kūdikis gyvena glaudžioje vienovėje su jį supančia aplinka ir tampa įvairių įtakų telkimosi centru.

Minėtas kūdikio integralumas pradeda irti, kai kūdikis tampa *vaiku*:

- vaikas pradeda pergyventi pasaulį kaip *ne-aš*, kaip kažką kitokį negu jis pats;
- minimi vaiko išgyvenimai jam teikia džiaugsmo, jis daug atranda, kaskart vis nauja; jis atranda naujas sritis ir suskaido pasaulį;
- vaiko reagavimas į aplinkos įtakas darosi vis aktyvesnis ir vis labiau vidinis;

- vaikas yra labai *smalsus*, todėl ir *imlus*;
- jis sutinka būti ugdomas, tačiau jo paties dalyvavimas saviugdoje dar labai menkas. Jis daugiau pamėgdžioja ir savaitei asimiliuoja;
- tačiau jo veiklumas vis dėlto dar nėra visiškai savarankiškas ir nesireiškia pojūčiu, kad jis veikia pats.

Jaunuolis veikia pats ir tai jį žavi:

- atranda pasaulį ir save;
- atkreipia dėmesį į savo vidų ir jame pastebi ištisą pasaulį, kuris gyvena sau, yra atskirtas nuo viso išorinio pasaulio, nuo daiktų ir žmonių;
- jaunuolis išgyvena, kad tarp jo ir pasaulio atsirado praraja, kad jam pasidarė svetimi daiktai, žmonės, kad jis liko vienas – tai yra jo vienatvės veiksniai;
- į išorines įtakas jaunuolis reaguoja jautriai, net kritiškai;
- jis atsiveria daug sunkiau negu vaikas. Jis slepia pats save ir nori būti savo sielos šeimininkas;
- tačiau jis labai ilgisi žmonių, kurie jį suprastų, jam padėtų, patartų, kaip pasiekti dvasinę harmoniją, išsivaduoti iš vidinės sumaišties, tačiau pasitiki ne visais.

Jaunystė – tai paskutinis amžiaus tarpsnis, kai žmogus tebėra ugdytinis. Prasideda subrendėlio amžius, kai ugdymas virsta anksčiau prasidėjusiu ugdymusi. Savarankiškas savęs tobulinimas galop pradeda vyrauti. Kuo labiau išsivysto dvasia, tuo labiau pasireiškia autokreacinis jos polinkis, tuo veiklesnis darosi ugdytinis ir vis labiau mažėja ugdytojo vaidmuo.

Šią išvadą A. Maceina laiko reikšminga:

- filosofiniam ugdymo pažinimui;
- ugdymo metodologijai;

- ugdytojo nuostatoms ir visai pedagoginei praktikai. Ugdymas natūraliai pereina į dorą, todėl šia kryptimi jis ir turi būti vykdomas (Maceina, 2002).

Išvados

1. Dabartinis ugdymo mokslas nepateikia moksliskai pagrįstos ugdytinio veiklumo teorijos. Ugdytinio veiklumo idėja nėra nauja pedagogikos moksle. Be pedagogikos klasikų, Lietuvos edukologai jau XX a. pirmojoje pusėje yra atkreipę dėmesį į fiziologinius, pedagoginius, filosofinius ugdytinio veiklumo pagrindus, tačiau vėliau ilgą laiką ši idėja nebuvo nuosekliai plėtojama teoriniu ir praktiniu lygmeniu.

2. Šiandien nuolat kintančioje pedagoginėje tikrovėje vertinga yra pedagogikos klasiko A. Maceinos sukurta ugdytinio veiklumo koncepcija, atskleidžianti veiklumo fenomeno sampratą, struktūrą per aktyvumo – pasyvumo antinomiją. Pagrindžiamas receptyvumo, kaip vidinio veiksnio, vaidmuo ugdytinio savikūrai. Aktualinta ši koncepcija papildytų šiandienines ugdymo teorijas.

3. A. Maceinos koncepcijoje žmogaus aktyvumo pradai yra dvasia. Ji veržiasi savaime, natūraliai, iš vidaus ir dalyvauja ne tik tobulinimo, bet ir savikūros procese. Teoriškai ir praktiškai vertinga A. Maceinos idėja apie autokreacinį dvasios vaidmenį, grindžiantį kelią ugdytinio asmenybės pilnatvės raiškai.

4. A. Maceinos koncepcijoje yra ryškūs ugdytinio savikūros lygmenys įvairiais amžiaus tarpsniais. Tai siejama su didėjančiu ugdytinio dvasiniu autonomiškumu ir savita autokreacijos trajektorija.

LITERATŪRA

Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.

Benesch H. Psichologijos atlasas. 1 tomas. Vilnius: Alma litera, 2001.

G. Gedvilienė, V. Zuzevičiūtė. Edukologija: mokojoji knyga studentams. Kaunas: VDU leidykla, 2007.

Herget A. Svarbiausios pedagoginės srovės šių dienų gyvenime. 2 d. Kaunas, 1923.

Jovaiša L. Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.

Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius: Agora, 2003.

Komenskis J. A. Pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa, 1986.

Maceina A. Jobo drama. Vilnius: Vytury, 1997.

Maceina A. Raštai, t. VIII. Vilnius: Mintis, 2002.

Mickūnas A. Demokratija šiandien. Straipsniai ir esė. Vilnius: Versus aureus, 2007.

Stulpinas T. Ugdymo perspektyvos: idealai, tikslai, uždaviniai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Rogers C. R. Apie tapimą asmeniu. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius, 2005.

Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma litera, 2005.

Šalkauskis S. Asmeninis tobulinimasis, kaip kiekvienos pažangos pradžia // Židinys, Nr. 1923, p. 657–660, 1938.

Tijūnėlienė O. Veiklumas – mokytojo dorybė ir autoriteto raiška // Acta paedagogica Vilmensia. 2001, 1923, t. 8, p. 110–116.

Wernic E. Vaikų auklėjimas (vertė A. Voitkevičius). Kaunas, 1906.

Vabalas-Gudaitis J. Konstrukcinės sąveikos pedagogika // Švietimo darbas. 1929, Nr. 2.

Руссо Ж. Ж. Эмиль или о воспитании // Педагогические сочинения в 2 томах. Т. 2. Москва, 1981.

ANTANAS MACEINA'S CONCEPT OF PUPIL'S ACTIVITY IN TERMS OF PERSONALITY SELF-CREATION

Ona Tijūnėlienė, Vanda Kavaliauskienė

Educational goals have always been directed towards the development of personality.

A. Maceina considers the development of pupil's activity as an important educational goal. Today it is universally agreed that a person's activity paves the way to a holistic personality. The aim of this article is to show A. Maceina's concept of pupil's activity as an essential factor of personality's self-creation. The article is based on the concept of the man as an active creature who is able to pursue self-development. The first part of the article gives A. Maceina's conception of pupil's activity. The comparison and analysis of traditional and labour schools provides the understanding of A. Maceina's activity concept. A. Maceina describes activity through the prism of two contradictory words: active – passive. A. Maceina states that the pupil is neither active, nor passive.

He is receptive. Further, the elements of receptiveness are introduced. Also C. R. Roger's theoretical aspects of creativity are located and compared with A. Maceina's conception of pupil's activity.

The second part of the article addresses the issue of pupil's activity in education. It takes up and discusses A. Maceina's idea that a pupil is not only an object but also a subject in education. In his opinion it is impossible to mechanically form a person and hold an idea that a man's spirit seeks to act being attempted by an eternal law of self-creation, which is a characteristic feature of the man. This part of the article also involves A. Maceina's description of the nature of the man's activity during different age periods.

Keywords: activity concept, personality self-creation, education, teacher.

Ieikta: 2008 09 09

Priimta: 2008 10 10